

# MONUMENTE NOUĂ

DIN

## TERITORIUL ORAȘULUI TOMI



Spre Sud de Constanța, pe șoseaua ce merge către Mangalia, la km. 8 în dreptul satului Laz-Mahale, se găsește în stânga și puțin în dreapta, un mare cimitir tarcesc de c. 4 h. întindere, plin cu pietre lucrate antice. De aici la c. 5 km. spre S.-V. (cam 10 km. de Constanța) la marginea de E. a comunei Hassidaluk se află un alt cimitir mare tarcesc cu mult mai bogat în blocuri de piatră antice decât cel dela Laz-Mahale. Ceva mai departe, cam la 1 km. în partea de S. a comunei Hassidaluk este în fine un al treilea mare cimitir tarcesc tot așa de bogat în resturi antice ca și cel precedent.

Fiecare din cimitirile acestea este un adevărat *lapidarium*. Tarcii, după obiceiul lor de a așeza câte o piatră mai mare, în picioare, ca semn la căpătâiul mormintelor, nu le-au scos ca în alte părți din cariere, ci în cazul de față, din motive de comoditate, le-au luat pur și simplu deagata din ruinele unei așezări antice, situate de bună seamă într'o apropiere imediată <sup>1)</sup>.

Resturile antice din aceste cimitire sunt:

1. Blocuri mari de calcar, bine ecua-

risate și cari au servit de placaj zidarilor din cetățile de typ byzantin.

2. Fragmente de coloană sau chiar coloane întregi de cele mai diferite feluri, de calcar și de marmoră, începând din epoca bună greacă și până în epoca târzie byzantină.

3. Bucăți de felarite capitelari, de calcar și de marmoră

4. Fragmente de architrave, de plafond casetat și de fronton, de calcar sau de marmoră, din epoca bună.

5. Fărâməturi de sarcofage, de calcar și de marmoră.

6. Fragmente și așchii de sculpturi în calcar și marmoră, etc. etc.

Afară de aceste numeroase rămășițe, cari se pot observa ușor dela prima vedere, s'au găsit — cam e foarte natural — și mai multe inscripții, parte din ele publicate de Tocilescu, parte încă necunoscute și despre cari va fi vorba mai la vale.

La Laz-Mahale mai există și o «colecție» de pietre antice adunate de pe teritoriul aceluia sat. Anume în cartea proprietății d-lui Alexiu sunt îngrămădite unele peste altele mai multe fragmente arhitectonice și sculpturale, precum și două monumente cu inscripții <sup>2)</sup>.

<sup>1)</sup> Nu este admisibil, ca toate aceste fragmente să fie cumva aduse de Tarcii de pe locul Constanței de azi, distanță de 10 km. Mărimea blocurilor și comoditatea proverbială a Tarcilor și Tătarilor sunt destulă cheazășie pentru aceasta. O cercetare îngrijită și sistematică a mai multor din cimitirile tarcești și tătarești, conținând ruine, s'ar impune cât mai curând. În multe din ele zace necunoscut încă mult material epigrafic și mai cu seamă arhitectonic.

<sup>2)</sup> Antichitățile din cartea d-lui Alexiu, au ajuns la cunoș-

tința d-lui profesor V. Pârvaș, directorul Muzeului Național de Antichități, încă din toamna anului 1914. D-sa mi-a dat plăcuta însărcinare de a le studia și publică. Fragmentele arhitectonice găsite aici fiind toate de caracter ornamental și tehnic au fost studiate special de d. D. Pecurariu, al cărui studiu se va publică tot în *Buletin*.

În excursiile făcute pentru studierea și fotografierea materialului am cercetat și cimitirile mai sus pomenite, cari, deși așa aproape de Constanța, au scăpat totuș până acum unei cerce-

Toate aceste monumente provin în mod evident dintr'un centru mare, întărit și cu o dezvoltare arhitectonică lăuntrică foarte bogată.

Se pune acum întrebarea, ce așezare atât de importantă putea fi aici, la o depărtare atât de mică de Tomi?

Dintre izvoarele vechi *Itinerarium pictum*, numit *Tabula Peutingeriana*, din sec. III-lea sau IV-lea p. Chr., conținând însă și date mai vechi <sup>1)</sup>, înseamnă între *Tomi* și *Callatis*, localitatea *Stratonis* <sup>2)</sup>. Cam însă dela *Tomis* la *Stratonis* distanța este arătată ca fiind de 12 mile, adică aproape 18 km. și cam distanțele date de *Tab. Peut.* pentru această parte sunt mai mult sau mai puțin exacte, această localitate nu poate să fi fost aici, ci la vreo 8 km. mai spre Sud, prin preajma lacului Techirghiol, poate în dreptul capului Tazla.

Rezumând *Tab. Peut.* în formă de repertoriu, tot astfel ne arată și *Itinerarium adnotatum*, zis al geografului *Ravennat*, de pe la sf. sec. VII p. Chr. <sup>3)</sup>.

*Eutropius* <sup>4)</sup>, care scrie pe vremea lui *Valens* <sup>5)</sup>, pomeneste printre orașele grecești dela mare, cucerite de *Lucillus* în expediția lui din a. 72 a. Chr. prin *Thracia*, între *Callatis* și *Tomi: Parthenopolis*. Tot așa și *Rufius Festus* <sup>6)</sup>, care în a. 369 p. Chr. com-

tări arheologice mai amănunțite. De altfel și casele din *Laz-Mahale* și *Hassidulak* sunt în mare parte făcute din piatră antică, printre care se va fi aflând desigur multe lucrări interesante. Turcii și Tătarii bătrâni din *Hassidulak* povestesc că pietrele au fost scoase și cărate de părinții și strămoșii lor din valul de piatră, pe unde făcea agricultura. Distanța e cam de 6—7 km.; deși nu e probabil, totuși această posibilitate ar fi de controlat.

<sup>1)</sup> Cfr. *Teuffel* — *Kroll* u. *Fr. Skutsch*, *Geschichte der römischen Literatur*, ed. 6-a, Teubner, 1915, vol. III, p. 240.

<sup>2)</sup> *La table de Peutinger*, ed. E. Desjardins, Paris 1875, Segm. VIII și K. Müller, *Itineraria romana*, Stuttgart 1916, p. 510.

<sup>3)</sup> *Teuffel*, *op. cit.* vol. III, p. 545; *Ravennatis anonymi Cosmographia et Guidonis Geographica*, ed. M. Pinder et G. Parthey, Berlin 1860, p. 181.

<sup>4)</sup> *Eutropii breviarum ab Urbe condita*, ed. Fr. Kuehl, Teubner-Lipsiae, 1909, VI, 10; „*Alter autem Lucullus, qui Macedoniam administrabat, Bessis prius Romanorum intulit bellum atque eos ingenti proelio in Haemo monte superavit. Oppidum Usudamam, quod Bessi habitabant, eodem die, quo adgressus est, vicit, Caqylen cepit, usque ad Da-*

*pilează după Cartius*”). Faptul însă că nu avem și alte știri despre *Parthenopolis*, nu ne îndreptățește deocamdată, decât să-i cităm numele.

Pe cale epigrafică avem documentată între *Tomi* și *Callatis* o singură localitate: o inscripție dela *Urluchioi* pomeneste un *vicus Amlaidina* <sup>8)</sup>. Când este vorba de o singură inscripție, cum este aici la *Urluchioi*, se poate foarte bine ca această inscripție să fie adusă din regiunea *Laz-Mahale-Hassidulak*, *Urluchioi* nefiind decât c. 10 km. mai în spre Sud, așa că s'ar putea ca *Amlaidina* să fie aici.

În orice caz, din cele arătate mai sus reiese că, din știrile pe care ni le dau izvoarele și monumentele epigrafice cunoscute până acum, nu putem spune încă nimic sigur în privința numelui așezării de aici <sup>9)</sup>.

Desigur că aici avem de a face cu un mare *vicus extramuranus* situat pe teritoriul orașului *Tomi*, care ca oraș înflorit și metropolă a *Scythiei minor* se vede că a avut împrejur mai mulți *vici* de aceștia. Așa spre N. în regiunea *Anadolchioi* este cunoscutul *vicus turris Muca...* și *vicus Sc...ia* <sup>10)</sup>; spre Apus în regiunea valurilor sunt deasemenea urme de așezări, iar spre S. este tocmai aceasta de care vorbim.

*nubium penetravit. Inde multas supra Pontum positas civitates adgressus est. Ibi Apollonian evertit, Callatim, Parthenopolim, Tomos, Histrum, Burzi-aonem cepit belloque confecto Romam rediit*“.

<sup>5)</sup> *Teuffel*, *ibid.* p. 247.

<sup>6)</sup> Vezi citatul la B. Pick u. K. Regling, *Die antiken Mützen von Dacien und Moesien*, Berlin 1898, p. 64 not. 3.

<sup>7)</sup> *Teuffel*, *ibid.* p. 249.

<sup>8)</sup> C.I.L. III 3745; *D(is) M(anibus) | Aur(elio) D(omi)ni ex vic(o) Am | [l]aidina et quondam prae | torianorum Aurelia Uthis | [u]xor eius titu | [l]um de suo m(erenti) p(onendum) c(uravit)*. Cfr. V. Pârvan, *Cetatea Ulmetum*, desc. campaniilor 1912—1913, în *Analele A. R.*, Tom. XXXIV, Mem. secț. ist., p. 347, n. 3 și harta dela finele Tom. XXXIV, 1912.

<sup>9)</sup> Faptul că nu cunoaștem încă numele așezării de aici nu este de mirare, căci doar numele *vici*-lor din *Scythia minor* în cea mai mare parte nu ne sunt cunoscute decât mai mult întâmplător prin câte o singură inscripție care în cazul de față tocmai aceea nu a fost găsită încă.

<sup>10)</sup> Cfr. V. Pârvan, *Cetatea Tropaeum*, București 1912, p. 24, și *Zidul cetății Tomi*, în *Anal. A. R.*, Tom. XXXVII, mem. secț. ist., p. 432 și urm.



Marea cantitate de marmoră, care se vede aici, datorită apropierii de Tomi, este încă un exemplu viu pentru bogăția în marmoră a orașelor și chiar *vici*-lor de pe coasta *Pontului Euxin*, bogăție care se explică prin faptul că transportul acestui material din Grecia și insule costă foarte puțin. Anume, vasele care transportau *grâne* și *pește sărat* <sup>1)</sup> — articolele aproape exclusive de export din aceste părți — la întoarcere nu aduceau din Grecia decât prea puține mărfuri, iar restul încărcăturii — în mod necesar, aproape ca *lest* — marmoră.

Numeroasele blocuri de piatră de placaj ne arată că localitatea a fost întărită în epoca byzantină și transformată în castel. Poate că numele ei se va fi cuprinzând printre multele *oppida*, arătate de *Procopius* ca fiind reconstruite pe vremea lui Justinian <sup>2)</sup> și cari în mare parte nu sunt încă identificate.

Ar trebui neapărat întreprinse cercetări amănunțite pentru a fixa mai întâi locul așezării și apoi făcute săpături pentru scoaterea de nou material epigrafic. Astfel s'ar putea lămuri această nouă chestiune atât de interesantă, pe care ne-o pun ruinele dela Laz-Mahale și Hassidalak și a cărei deslegare ar fi o nouă contribuție prețioasă pentru cunoașterea cât mai bună a vieții antice din *Scythia minor*.

Să examinăm acum materialul epigrafic și câteva din fragmentele sculpturale mai de seamă, descoperite în această regiune.

## I

### LAZ-MAHALE

1. Monument cu inscripție funerară, de calcar bun; se află în curtea d-lui Alexia.

Înălțimea monumentului, cât s'a păstrat, partea de jos fiind deteriorată, este de 1,05 m.; lățimea de 0,50 m., iar

grosimea de 0,55 m. Pentru a putea fi pus în zid, profilul din partea de sus a fost cioplit de o parte și de alta a feței cu inscripție: în dreapta și pe fața din dos nerămânând decât cu c. 4 cm. deasupra nivelului pietrei, iar în stânga cioplirea a mers mai adânc chiar decât nivelul pietrei, deteriorând astfel literile dela începutul rândurilor. Profilul păstrat deasupra feței cu inscripția are o proeminență de c. 0,12 m.; înălțimea totală a profilului este de 0,25 m., din care 0,10 m. pentru partea inclinată.

Înălțimea literilor este de 0,08—0,10 m.; forma lor nu tocmai îngrijită și oare cari scăpări din vedere în inscripție ne-ar indica pentru datarea ei sfârșitul sec. II sau începutul celui de al III-lea.

Transcrierea inscripției pare a fi aceasta:

*D(is) M(amibus) G(aio) Numerio Val(enti) mil(iti) [l]eg(ionis) XI Cl(audiae) et G(aio) [D]omitio, L(ucius) Sextilius Fuscus, [centurio] coh(ortis) I Thr(acum)(sic), He(res) b(ene) m(erentibus) p(osuit):*

Pentru a da citirea aceasta, avem următoarele de observat:

În r. 1 este sigură citirea G pentru prima literă și L pentru ultima. În r. 2 jumătate din M este rupt; litera întâia din MIL este ceva mai lungă deasupra rândului. După cav. MIL lipsește un L pentru cav. armător *legionis*; lapicidal terminând într'un L cav. MIL, a uitat să mai pue încă un L pentru cav. armător LEG, desigur fiind distrat, căci după MIL este o mică franză de ederă, ceiace arată că în orice caz trebuia să mai sape un L pentru cav. armător LEG. La sfârșitul rândului G, care este șters în partea de sus, este sigur prin analogia părții de jos cu G dela începutul rândului 1. În r. 3 cav. OMPIO, completat la început cu o literă, care este ruptă, nu ne poate da nici un nume în latinește. Se pare că ligatura π este

<sup>1)</sup> Că agricultura a fost ocupația de căpetenie a locuitorilor din interiorul *Scythiei minor*, aceasta ne-o arată mai cu seamă cercetările complete asupra *vici*-ului *Ulmelum*, care pun într'o lumină clară viața pașnică rurală din aceste părți, prin sec. II și al III. Grecii din orașele dela mare se ocupau mai ales cu pescăria și comerțul, precum se vede

din inscripțiile găsite la *Histria*, conținând mai multe constituțiuni date Histrianilor de guvernatorii Moesiei inferioare, în a II-a jum. a sec. I p. Chr. n. Cf. *V. Pârvoan*, comunicarea la Acad. Rom. din 12 Febr. 1916.

<sup>2)</sup> Procopius, ed. I Haury, Teubner, 1913, *De aedificiis* IV, II, p. 148—9.

greșită și că linia care unește pe I cu T, formând astfel între ele încă un N, este iarăș o scăpare din vedere a lapi-



Fig. 1.

cidului; cav. astfel corectat și completat la început cu un D ne dă *Domitio*.

<sup>1)</sup> Din sec. III p. Chr. înainte întâlnim în latina vulgară formele *Domnus* și *Domna*, provenite prin sincopa lui *i* din *Dominius*, resp. *Domina*; aceste nume erau întrebuințate ca apelative pentru zei, sfinți și martiri. Avem și ca nume de persoane formele *Domnus*, *Domna*, *Domnica*, *Domnio* și *Dominius*. Cfr. V. Pârvan, *Contribuții epigrafice la istoria creștinismului daco-roman*, București 1911, p. 59 și 104 sq. și indice. — Pentru forma *Domnitius* n'avem până acum, după cât am putut cerceta, nici un exemplu. Cf. Dessau, *Inscr. lat. selectae*, III, 1, index: nomina, p. 57 și cognomina p. 188. și C.I.L. III suppl. 2 index: nomina, p. 2531 și 2622 și cognomina, p. 2578 și 2630. — Afară de aceasta forma *Domnitius* e o formă de cognomen; aici însă în inscripție avem un nomen, cognomenul lipsind.

<sup>2)</sup> O greșală la fel se mai întâmpină într'o inscripție din *Germania superior*, găsită la Offenburg: C. I. L. XIII, 6286: *L(ucio) Valerio Albino, dom(o) . . . [centurio] coh(ortis) I Thracu(m) ann(or)um LXXV st(ependiorum) XXIII. H(ic) so(itus) [est]*. Aici ca și în inscripția noastră semnul pentru *centurio* este deteriorat. O altă greșală analogă vezi C. I. L. VII, 68.

S'ar mai putea face o coniectură, anume să citim *Domitio*, dar în cazul acesta în ligatură ar mai trebui să fie indicat un I, ceea ce nu se observă pe piatră. Afară de aceasta numele *Domitius* ar fi cu totul neobicinuit în onomastica romană, așa că lectura cea mai probabilă rămâne tot *Domitio*<sup>1)</sup>

În r. 4, T dela început, deși deteriorat, se poate distinge încă destul de bine în partea de sus. În r. 5, înainte de COH, unde piatra este ruptă, nu putea încăpea decât semnul >; de altfel și raptura pietrei pare că armează una din liniile semnalui.

Mai departe TRHA este iarăș evident o scăpare din vedere în loc de THRA<sup>2)</sup>. Lapidul care știă că în *Thracum* este un *h* sau că din capul localui nu eră tocmă bine edificat asupra localui ce-l ocupă această literă sau că, după ce a săpat un R în urma lui T, băgând de seamă că a omis pe H, oarecum din scrupulozitate s'a corijat și l-a pus după R. În timpurile târzii și mai ales în provincii, greșeli de acestea sunt destul de frecvente în inscripții.

Faptul nou și foarte important arătat de această inscripție este pomenirea aici în *Scythia minor* a unei cohors I Thracum<sup>3)</sup>.

Admițând la începutul r. 5 completarea cu semnul >, se pune chestiunea:

<sup>3)</sup> Asupra trupelor auxiliare la Romani, nu avem încă studii complete și aceasta din cauză că materialul de inscripții și diplome, pe care se bazează în mod aproape exclusiv astfel de studii, de abia în timpul din urmă a început să fie editat în publicațiuni sistematice. Asupra trupelor auxiliare în general tratează I. Marquardt, *Römische Staatsverwaltung*, Leipzig 1876, vol. II, p. 448 și A. v. Domaszewski în Pauly--Wissowa, *Real-Encyclopedie der classischen Altertumswissenschaft*, vol. II, sub cav. *auxilia*, col. 2618. Pentru *alae* și *cohortes* avem excelențele și laborioasele studii ale lui C. Ciochorius tot în Pauly--Wissowa, sub cav. respective; pentru *alae* cu materialul de până la 1892 (vol. I, col. 1224), iar pentru *cohortes* cu materialul de până la 1898 (vol. IV, col. 231). Aceste studii cuprinzând o privire generală asupra tuturor *alae* și *cohortes* cunoscute, sunt până acum cele mai complete. Asupra trupelor auxiliare trace există un studiu bun al lui E. Keil, *De Thracum auxiliis*, Berlin 1885, pe care însă n-am putut avea la îndemână, el neexistând în nici una din bibliotecile noastre. Vezi apoi studiul lui E. Bormann, *Neue Militärdiplome des Museums zu Sofia*, in *Jahreshefte des archeologischenn Instituts in Wien*, vol. III 1900, p. 11.



1. Se găsește acest centurion la un moment dat aici împreună cu corpul de trupă căruia aparține;

2. Sau cumva el este aici numai întâmplător, ca detașat într'o misiune sau poate chiar stabilit ca veteran?

Să examinăm prima ipoteză. În întreaga provincie *Moesia inferior* nu găsim documentată până acum o *cohors Thracum* decât tocmai la Panticapaeum în Crimeea, unde o inscripție funerară pomeneste pe un  $\kappa\epsilon\nu\tau\omicron\rho\acute{\iota}\omega\nu\ \delta\ \kappa\alpha\acute{\iota}\ \pi\rho\acute{\iota}\nu\kappa\upsilon\psi\ \sigma\pi\epsilon\acute{\iota}\rho\alpha\varsigma\ \Theta\rho\alpha\kappa\omega\nu^1$ ).

Pentru a putea privi chestiana într'un mod mai larg, să aruncăm o scurtă privire asupra repartiției cohortelor trace cunoscute până acum (conspictual armător este făcut după Ciochorius (Pauly-Wissowa, IV, col. 335 și urm.); am insistat numai asupra acelor cohorte trace, care se constată că au stat o bucată de vreme în provincii cu populație tracă sau al căror istoric la Cichorius poate fi completat cu știri nouă):

*Cohors I Augusta Thracum equitata* este constatată în *Pannonia inferior*: d. LXXIV din 5 Mai 167 p. Chr. și în *Arabia*: C. I. L. III, 109 și 110 și Not. dign. Or. XXXVII, 32 (?) (Cichorius).

*Cohors I Thracum c. R. Germanica* este la început în Germania: d. XI din 21 Mai 74 p. Chr.; XIV din 19 Sept. 82 p. Chr. și XXI din 27 Oct. 90 p. Chr.. În legătură cu reorganizarea rețelei de drumuri dela Dunărea de jos, în vederea războaielor dacii, Traianoaduce în primii ani ai domniei sale în *Moesia superior*, unde o constatăm printr'o diplomă din 7 Mai 103 p. Chr. <sup>2</sup>). Ea ia de sigur parte la războaiele contra dacilor și probabil în primul război își câștigă cognomenul onorific de *civium Romanorum*, care pentru întâia oară e pomenit în această diplomă din a. 103 p. Chr.. După terminarea războaielor cu dacii o găsim printre trupele de ocupație din Dacia: d. XXXVII din 17 Febr. 110 p. Chr. Liniștindu-se lucrările, ea

pleacă iar în Germania: d. XL din 8 Sept. 116 p. Chr. În curând e dislocată în *Pannonia superior*: d. XLVII din 2 Iulie 133 p. Chr.; d. CVII din 133 p. Chr.; d. XLI din 16 Iunie 138 p. Chr.; d. LX din 9 Oct. 148 p. Chr.; d. LXI din 149 p. Chr. și d. LXV din 3 Nov. 154 p. Chr. Apoi în *Pannonia inferior*: d. LXIX din 27 Dec. 154—160 p. Chr. (?); d. LXXIV din 5 Mai 167 p. Chr. (unde pentru prima dată o vedem purtând cognomenul de *Germanica*, după numele provinciei în care stătuse mai mult timp în garnizoană, pentru a se deosebi de alte două *cohortes I Thracum*, care se găsesc aici); d. XC dintre 216—247 p. Chr. (?); C. I. L. III, 10639 din 237 p. Chr.; 10299 și pe cărămizi, ibid., 10672, 15395; Not. dign. Occ. XXXII, 59 (Cichorius completat).

*Cohors I Thracum miliaria* în *Syria Palaestina*: d. CIX din 22 Nov. 139 p. Chr., apoi în *Arabia*: Not. dign. Or. XXXVII, 31 (Cichorius).

*Cohors I Thracum sagittariorum* în *Dacia superior*: d. LXVI din 13 Dec. 157 p. Chr. și d. (?) LXVII din 8 Iulie 158 p. Chr.. Nu cunoaștem provincia unde a stat înainte de a veni în Dacia (Cichorius).

*Cohors I Thracum equitata* este constatată până acum sigur numai în *Pannonia inferior*: d. LXIX din 27 Dec. 154—160 p. Chr. și C. I. L. III, 4316. Nu știm când și de unde a venit în *Pannonia* (Cichorius).

*Cohors I Thracum Syriaca equitata* a stat dela început, după cum o arată și numele, în Syria. De aici este dislocată în *Moesia superior* cu reședința în castelul dela Rovna: C. I. L. III, 8261, 8262 și inscripțiile publicate în *Jahreshefte des öst. arch. Inst.* III, *Beiblatt*, col. 172 (A. v. Premerstein și N. Valië, *Antike Denkmäler in Serbien*) și IV, *Beiblatt*, col. 142.

Diploma din 7 Mai 103 p. Chr. (*Révue arch.*, loc. cit.) o pomeneste la această dată printre trupele auxiliare din *Moesia superior*, prin armare disloca-

<sup>1</sup>) Gangolf v. Kieseritzki u. K. Watzinger, *Griechische Grabreliefs aus Russland*, Berlin 1909, p. 37, No. 208: Δίξα, υἱὸς Βαίθυος(ς) κεντρούων ὁ καὶ πρίνκψ σπέιρας Θρακῶν καὶ γυνὴ Ἑλῆνη, χαίρει[ε].

<sup>2</sup>) *Révue archéologique*, Paris 1912, tom. XIX, p. 453: *Révue des publications épigraphiques* par. R. Cagnat et M. Besnier, No. 128.

rea s'a făcut înainte de această dată, desigur sub Domitian (Premmerstein & Valič, loc. cit.) sau în primii ani de domnie ai lui Traian în vederea războaelor dacice și cam în acelaș timp cu *cohors I Thracum c. R. Germanica*. De aici înainte nu știm nimic despre soarta ei; probabil că a fost dislocată în altă parte (Cichorius completat).

*Cohors I Thracum*, fără nici o denumire, este constatată în sec. I p. Chr. în *Germania inferior*, apoi în sec. II, probabil în *Britannia*, unde se pare că rămâne definitiv (Cichorius).

*Cohors II Augusta Thracum* este arătată de diplomele: LXIX din 17 Dec. 145-160 p. Chr. (?) și LXXIV din 5 Mai 167 p. Chr. ca fiind în *Pannonia inferior*. Nefiind pomenită în diplomele anterioare ale acestei provincii, probabil că a fost adusă aici din altă parte (Cichorius).

*Cohors II Gemella Thracum (equitata)* este constatată, începând dela sf. sec. I p. Chr., numai în Numidia (Cichorius).

*Cohors II Thracum Syriaca* este pomenită de o diplomă din 157 p. Chr. (E. Bormann, loc. cit., p. 21) ca fiind în Syria.

*Cohors II Thracum equitata* se constată numai în Britannia (Cichorius).

*Cohors II Thracum (equitata)*, deosebită de cea precedentă, se arată tot timpul numai în Orient: în sec. I p. Chr. în *Iudaea*, în sec. II în Egipt; poate este identică cu *cohors II Thracum Syriaca* (Cichorius), în care caz a fost dislocată în Egipt după 157 p. Chr., când încă este constatată în Syria prin diploma publicată de Bormann, loc. cit.

*Cohors III Thracum veterana* este arătată ca fiind în *Raetia*: d. XXXV din 30 Ianuarie 107 p. Chr.; LXXIII din Martie sau Aprilie 166 p. Chr. și LXXIX de după 145 p. Chr. (Cichorius).

*Cohors III Thracum c. R.* este pomenită tot în *Raetia* alături de cea precedentă în aceleași diplome.

*Cohors III Thracum* este constatată în *Pannonia*: d. XIII din 13 Ian. 80 p. Chr. și XVI din 3 Sept. 84 p. Chr. Nemași fiind pomenită în diplomele ulterioare ale acestei provincii, probabil că

a fost mutată înainte de 107 p. Chr. în *Raetia*, fiind aici una din cele două precedente (Cichorius).

*Cohors III Augusta Thracum* este constatată până acum numai în Syria prin diploma din 157 p. Chr. (Bormann, loc. cit.); vezi și C. I. L. X, 6100 și VI. 51856.

*Cohors III Thracum (Syriaca?) (equitata)* o putem pune numai în Syria (Cichorius, loc. cit. și Bormann, loc. cit. p. 31). Poate este identică cu cea precedentă.

*Cohors IIII Thracum Syriaca* va fi stat după cum o arată numele în Syria (Cichorius, Bormann).

*Cohors IIII Thracum equitata*, deosebită de cea precedentă, este constatată numai în *Germania superior* (sec. I p. Chr.) (Cichorius).

*Cohors V Thracum* n'o cunoaștem încă, dar trebuie să fi existat, deoarece ce avem pe cea următoare în număr.

*Cohors VI Thracum equitata* este constatată la început în *Germania*, trece apoi în *Britannia*, iar d. XVI din 3 Sept. 84 p. Chr. și d. XVII din 5 Sept. 85 p. Chr. o arată în *Pannonia* (Cichorius). Diploma din 7 Mai 193 (Révue arch. 1912, tom. XIX, p. 489) o arată în mod precis în *Moesia superior*, unde desigur a fost adusă mai dinainte în vederea războaelor dacice, ca și *cohors I Thracum c. R.* și *Cohors I Thracum Syriaca equitata*. Ca și aceste două cohorte ia parte la războaele contra Dacilor și apoi face parte din trupele de ocupație ale Daciei: d. LXX dintre 145-161 p. Chr. și C. I. L. III, 8074, 24.

Sunt așa dar cunoscute până acum cel puțin 21 cohorte trace: 7 coh. I, 5 coh. II, 5 coh. III, 2 coh. IIII, ? coh. V și I coh. VI.

Formarea de trupe auxiliare trace începe curând după anul 46 p. Chr., când sub Claudius *Thracia* este organizată ca provincie procuratorială <sup>1)</sup>. Thracii au

<sup>1)</sup> I. Marquardt, *Römische Staatsverwaltung*, Leipzig 1873, I, p. 157; D. Kalopothakes, *De Thracia provincia romana*, Berlin 1893, p. 5 și A. v. Premmerstein, *Die Anfänge der Provinz Moesien*, in *Jahreshefte des öst. arch. Inst.*, I, Beiblatt, col. 113.



opus o cruntă rezistență încorporării lor forțate în trupele auxiliare romane, dar mișcarea a fost înăbușită<sup>1)</sup>). Numerotarea unităților de trupe auxiliare se făcea la fiecare recrutare începând cu cifra I<sup>2)</sup>). Faptul că avem până la 5 sau 7 cohorte cu acelaș număr, ne arată că s'au făcut mai multe recrutări de acestea în masă.

Din conspectul de mai sus asupra cohortelor trace se vede că:

1. Nici o cohortă tracă n'a fost lăsată la început în Thracia sau Moesia, ci îndată după formare, unitățile erau expediate în provincii a căror populație nu era de neam tracic și erau cât mai îndepărtate de ținăturile trace, de preferință în Syria — aci sunt 4 cohorte trace —, Pannonia, Germania și Britannia.

2. Atunci când cohorte trace sunt aduse în *Moesia superior* (coh. I. Aug. Thr. eq., coh. I. Thr. Syr. eq. și coh. VI Thr. eq.) în vederea războaelor dacice sau garnizionate în treacă ca trupe de ocupație în Dacia (coh. I Thr. c. R. eq., coh. I Thr. sagitt. și coh. VI Thr. eq.), aceste cohorte nu mai sunt propria zis trace decât cu numele, elementul constitutiv trac fiind primenit cu timpul cu elemente nouă din provinciile în care staționau<sup>3)</sup>).

Aceste constatări făcute asupra cohortelor auxiliare trace se adevereșe în mod riguros și pentru *alae Thracum* (vezi istoricul lor la Cichorius, Pauly-Wissowa, R.-E. I, col. 1263) și, în linii gene-

rale, și pentru unitățile de trupe auxiliare formate din celelalte neamuri trace ca *Dardanii* și Dacii<sup>4)</sup>).

Dela Hadrian înainte, când întinderea maximă a imperiului roman capătă granițe definitive, completarea unităților de trupă cât și formarea de unități nouă, se face mai mult prin recrutare pe loc, dar normele de mai sus sunt încă respectate.

Acum să ne întoarcem la inscripția noastră. Din cele arătate mai sus am văzut că în *Moesia inferior* nu se găsește nici o *cohors Thracum* și că, după normele de repartiție ale trupelor auxiliare trace, nici nu este natural să se găsească vre-una. Apoi având în vedere că în localizarea unităților de trupă auxiliare, hotăritoare sunt diplomele și nu o inscripție sau două, cred că putem afirma că în *Moesia inferior* resp. *Scythia minor* n'a stat în garnizoană nici o cohortă tracă. Centarional nostru, care după nume este roman, a fost detașat probabil din altă parte aici, într'o misiune oarecare. În această calitate el capătă dela legiunea *XI Claudia* ca ajutor pe soldatul *Caius Numerius Valens*, care probabil la rândul său are pe lângă sine ca rudă sau protejat pe *Caius Domitius*. Acești doi din armă marind, centarional nostru este lăsat cu limbă de moarte sau poate — *ex testamento* — moștenitor și în această calitate le ridică monumental funerar<sup>5)</sup>). S'ar mai putea ca centarional nostru să fie stabilit aici

<sup>1)</sup> Tacitus, *Annales*, ed. Halm, Teubner, 1909, IV, c. 46.

<sup>2)</sup> Cichorius, Pauly-Wissowa, Real-Encycl., IV, col. 252.

<sup>3)</sup> Un studiu complet asupra naționalității soldaților din trupele auxiliare, nu există încă, după cât știau. Cf. W. Kubitschek, *Ein Militärdiplom Kaisers Vespasian*, în *Iahreshefte des öst. arch. Instituts*, XV, 1914, p. 156.

<sup>4)</sup> *Bessi* se pare că fac excepție dela această regulă: coh. I *Flavia Bessorum* este arătată de diploma din 7 Mai 105 p. Chr. (*Révue arch.*, loc. cit.) ca fiind în *Moesia superior*, iar din 29 Iunie 120 (*Révue arch.*, 1909, II, p. 524, no. 105) în Macedonia. Cu această cohortă se va ocupa colegul meu, d. G. Mateescu. Coh. II *Flavia Bessorum* este pomenită de d. XXXIII din 15 Mai 105 p. Chr. tot în *Moesia superior*, iar d. XLVI din 22 Martie 129 p. Chr. în *Dacia inferior*. Pentru *Daci* acest lucru a fost deja relevat de I. Jang, *Fasten der Provinz Dacien*, Innsbruck 1894, p. 98.

<sup>5)</sup> Printre militari dreptul de succesiune nu este tocmai

regulat. Așa într'o inscripție din *Troesmis* un veteran este moștenit de colegii săi: C. I. L. III, 7500: *D(is) M(ani)bus; T(itus) Clau(dius) Ti(berii) filius, Quirina (tribu), Priscus, Hemesa, ex c(ustode) a(rmorum), vixit annis L, militavit ann(is) XXVI, pos(it) missio(nem) vixit ann(is) II. Conveterani qui et heredes b(ene) m(erenti) p(osuerunt).*

În Sarmisegetuza d. p., ca și în inscripția noastră, un centarion moștenește pe un veteran: C. I. L. III, 1474: *Q(uinto) Manlio, Pap(iria) tribu) Vero, vet(erano) leg(ionis) XV Sig(nifero), dec(urioni) col(oniae) vix(it) ann(os) LXXXV, C(aius) Iulius Macer (centurio) her(es) fecit.*

Cam în ce constă averea unui soldat este arătat în *Dig. XLIX, 17, 11, De castrensi peculio: Castrense peculium est, quod a parentibus vel cognatis in militia agenti donatum est, vel quod ipse filius familias in militia adquisiit, quod nisi militaret, adquisiturus non fuisset.*

ca veteran, cunoscut fiind că la centurioni această calitate nu este arătată în inscripții <sup>1)</sup>.

Centurional *Δύο. ὄψε Βεθύος* din inscripția grecească pomenită mai sus, găsită la Panticapaeum și unde Cichorius bănuiește că ar fi *cohors V Thracum*, nedocumentată până acum, cred că este mai de grabă un veteran.

Dela Laz-Mahale mai este o inscripție grecească publicată de Toculescu în *Arch. Epigr. Mitt.* XVII, 93.

## II

### HASSIDULUK

1. În cimitirul turcesc din stânga șoselei ce vine din spre Constanța, înainte de a intra în comuna Hassidulak, cam în dreptul km. 10, se află o coloană de calcar cu inscripție grecească.

Urmează să fie transportată la Muzeul din Constanța.

Coloana e cioplită într'o parte de sus și până jos, probabil pentru a fi ajustată ca piatră de construcție; din cauza ciopliturii lipsește cam a treia parte din începutul rândurilor inscripției, literile păstrate sunt cam șterse, deasemenea și sfârșitul rândurilor cât și partea de jos a inscripției sunt deteriorate. Piatra calcar poros e alterată de ape. Înălțimea coloanei: c. 0,81 m., diametrul coloanei în plin c. 0,525 m., iar diametrul în partea cioplită (dela marginea întreagă până la suprafața cioplită): c. 9,375 m.

Se poate descifra și completă:

Ἀγαθῆ πόλι  
 . . . |μητρο|πόλιε: Το μεῖον) . . .  
 . . . . . : Σαραπη . . . . .  
 . . . . . σα(?)λ . . . . .  
 . . . . . αυ(?)ου . . . . .  
 . . . . . υ(?)ανδρευ(?)ς . . . . .  
 . . . . . ευ . . . . .  
 . . . . . ε(?)ν . . . . .

În r. 2 completarea cea mai probabilă e [μητρο|πόλιε, căci altfel nu se ex-

<sup>1)</sup> A. v. Domaszewski, *Die Rangordnung des römischen Heeres*, in *Bonner Jahrbücher*, 1908, No. 117, p. 80.

plică o înaintea dativalui πόλιε. În r. 5



Fig. 2.

poate fi genitival unui nume latinesc, ca de ex.: [Σαρε|πιανου. În r. 6 s'ar putea completa: |δου|νδρεύς.

Așa cum e cioplită, inscripția nu poate fi întregită. Din cât s'a păstrat, judecând după numele orașului în dativ, se pare că aici e vorba de un monument închinat orașului Tomi, în legătură cu zeul *Sarapis*.

2. Într'unul din podețele de piatră ce duc peste dereaua dela marginea de E. a satului Hassidulak, se află încastrată o bucată de architravă conică, de calcar, cu trei litere grecești. Lungimea fragmentului e de c. 1,22 m.; lățimea:



c. 0,36; partea frontală e împărțită, după modelul ionic, în trei fâșii reliefate în formă de trepte, cam cu câte 1 cm.; fâșia cea mai de jos are o lățime de c. 0,085 m.; cea de la mijloc c. 0,105 m, iar cea de sus cu o lățime de c. 0,125 are deasupra un mic brâu puțin reliefat, lat de c. 0,025 m.

Pe fâșia de sus sunt săpate frumos trei litere înalte c. 0,095 m.:

ΑΥΤ

adică: αὐτ(οκράτορος)

Judecând după forma bună a literilor <sup>1)</sup>, probabil că eră vorba de Adrian sau de unul din primii Antonini.

Dela Hassidaluk mai sunt cunoscute următoarele inscripții publicate de To-cilescu:

Grecești: *Arch. — Epigr. Mitt.* VIII, 15; XIV, 28; XVII, 95, 97; XIX, 222,

Latinești: C. I. L. III, 75321-7543, 7544 și 11495—12301.

3. Fragment de piatră de calcar cu inscripție; se află în curtea proprietății d-lui Alexiu din Laz-Mahale. Înălțimea c. 0,59 m.; lățimea c. 0,29 m.; grosimea c. 0,35 m. Literile înalte de 0,085 m. sunt foarte îngrijit săpate și indică stilul



Fig. 3.

<sup>1)</sup> Monumentul fiind incastrat în podeș, n'a putut fi fotografiat.

monumental al sec. III p. Chr. Se poate ceti:

.... ο ....  
.. a p ....  
. ae pi ....  
.. ina ....

[ex te]stam[ento]  
fac[iendum curavit].

Inscripția, așa cum e ciantită, nu poate fi completată. În r. 3, ... ΑΕ poate fi datival unui nume feminin de decl. I, sau poate [fili]ae pi[sentissimae]. În r. 4 e partea din urmă, pare-se, a unui nume. În r. 5 și 6 e foarte probabil de completat astfel: [ex te]stam[ento] fa-c[iendum curavit], așa că am avea de-aface cu o inscripție funerară.

4. Fragment de placă de marmoră cu inscripție; se găsește la Laz-Mahale în curtea proprietății d-lui Alexiu, acum se află în Muzeul de Antichități din Constanța. Înălțimea c. 0,155 m.; lățimea c. 0,10 m.; grosimea c. 0,10; înălțimea literilor c. 0,04 m. Literile frumos tăiate aparțin sec. II p. Chr. Se mai păstrează;

... II ...  
. et i ....  
. m' .....

5. Fragment de marmoră cu relief: se află în curtea proprietății d-lui Alexiu din Laz-Mahale, iar acum se găsește în Muzeul de Antichități din Constanța.



Fig. 4.

Înălțimea de c. 0,29 m.; lățimea c. 0,44 m.; grosimea c. 0,15 m. Fragmentul e rău deteriorat și cred că aparține unui relief dionysiac. În figura ciantită din mijlocul fragmentului se poate recunoaște fără prea multă greutate *Dionysos*.

Trunchial zeului e reprezentat gol; mâna dreaptă atârna în jos, ținând desigur un *cantharos*, din care turnă vinul în gara panterei; atât vasul însă, cât și pantera lipsesc, fiind sfărâmate. Pe brațul stâng, ținut orizontal, e aruncată în cute man-tia zeului, iar mâna ce se ridică în sus se reazimă pe tirs. Capul e mutilat, iar picioarele zeului și partea de jos a tirsului lipsesc. Legăturile prin cari pielea de panteră trebuia să fie indicată ca fiind prinsă pe umărul stâng, nu se pot distinge, căci suprafața corpului e deteriorată sau poate că lipsește. Din poziția trunchiului se poate vedea că corpul se lasă pe piciorul drept, fiind aplecat puțin spre stânga, către tirsul pe care se sprijinește. Tirsul rău mutilat prezintă o grosime neobișnuită, face aproape impresia unui trunchiu de copac. Probabil că mutilarea tirsului îl face să apară mai gros decât era în realitate.

Relieful nu reprezintă numai pe Dionysos: în câmpul din dreapta zeului se mai observă o mână stângă încheștată, ținând par'că ceva.

Faptul că această mână stângă ar stă

ca și cum ar vrea să pareze o lovitură din partea figurei, care la rândul ei ar fi putut ține în mâna dreaptă o sabie sau vre-o altă armă, ce acum lipsește, ar putea da loc presupunerii că am avea de-aici cu doi luptători. Că la Tomi a fost un amfiteatru și s'au dat lupte de torreadori și gladiatori și jocuri de palestră, ne-o dovedesc mai cu seamă două inscripții grecești din epoca imperială publicate de Tocilescu<sup>1)</sup>. Având însă în vedere perfectă asemănare a figurei din acest relief cu reprezentarea tipică admisă pentru *Dionysos* și documentată prin nu mai puțin de șapte reliefuri<sup>2)</sup> și numeroase monede tocmai aci la Tomi, ceea ce arată frecvența cultului său în acest oraș, cred că trebuie să conchidem în mod neîndoelnic că aici avem de-aici într'adevăr cu un relief dionysiac.

În reliefurile dela Tomi, zeul nu este reprezentat totdeauna singur. În relieful publicat de Tocilescu în *Fouilles et recherches*, p. 221, *Dionysos* este însoțit de un întreg alai. Astfel mâna din dreapta zeului aparține desigur unui personaj din acest cortegiu.

PAUL NICORESCU

## R É S U M É

Dans la cour de la propriété de M. Alexiu à Laz-Mahale (situé à quelque 8 km. au S de Constantza) se trouve un grand nombre d'inscriptions et monuments antiques inédits, apportés du voisinage. Dans les villages de Laz-Mahale et de Hassiduluk (situé à 3 km. environ au S-O de Laz-Mahale et 10 km. de Constantza) et surtout dans les cimetières turcs respectifs, il y a une grande quantité de pierres antiques, architectoniques pour la plupart, et dont beaucoup sont en marbre. Il

n'est guère probable que tous ces monuments antiques proviennent de Tomi, car les blocs sont trop grands et le chemin est difficile. Ils sont tirés plutôt d'un grand *vicus*, situé quelque part dans le voisinage.

Nous n'avons pas de données précises sur les localités qui se trouvaient entre Tomi et Callatis. La *Table de Peutinger* (segm. VIII) et le *Géographe de Ravenne* (ed. Pinder & Parthey, p. 181) nous indiquent la localité *Stratonis*, à 12

<sup>1)</sup> In *Arch. Epigr. Mitth.* VIII p. 9, no. 23 și în *Fouilles et recherches archéologiques*, p. 224 sq.

<sup>2)</sup> Reliefurile sunt publicate ca inedite, afară de unul singur, care e republicat după Tocilescu din *Fouilles*, împreună cu un studiu amănunțit de d-l D. M. Teodorescu în *Monumente inedite din Tomi*, Bul. Com. Mon. Ist. fasc. 29 din 1915, p. 8 și urm. Aci, pe baza celor șapte reliefuri și a numeroaselor monede, se constată că *Dionysos* era

adorat într'un mod special la Tomi, unde de altfel se pare că a avut și un templu. Pe monedele din *Moesia inferior*, publicate de Pik și Regling, tipul zeului caracteristic pentru Tomi se mai regăsește după cum observă d. Teodorescu și la Histria, Dionysopolis, Marcianopolis și Nicopolis ad Istrum. Acum în urmă o monedă publicată de d-l L. Ruzicka în *Mesembria inedita, Sonderabdruck aus Berliner Münzblätter*, 1915, No. 22 ni-l arată și la Mesembria,



milles de Tomi, dont l'emplacement se trouverait dans la région du promontoire de Tuzla. *Eutropius* (VI 10) et *Rufius Festus* (Brev. 7) citent dans cette région parmi les villes conquises par Lucullus en 72 av. J. C. celle de *Parthénopo'is*. Une inscription isolée (CIL. III 3745), trouvée à Urluchioi, à 18 km. environ de Constantza, et qui peut être originaire de cette localité, contient le nom d'un *vicus Amlaidina*. En tout cas les données sont insuffisantes pour tirer des conclusions sur l'emplacement et le nom de notre *vicus*. On peut supposer qu'il se soit trouvé quelque part sur le territoire de ces deux villages ou vers le Nord, dans la région des *vallums*.

Sur les monuments antiques, qui existent aujourd'hui dans ces villages, on découvre toujours de nouvelles inscriptions, dont un grand nombre a été envoyé au Musée National d'Antiquités de Bucarest et publié par Tocilescu dans les *Arch. - Epigr. Mitt.*

En voici de nouvelles:

I. Laz-Mahale.

Autel funéraire en pierre calcaire: tout le bord inférieur manque; hauteur actuelle c. 0,15<sup>m</sup>; largeur c. 0,50<sup>m</sup>; épaisseur c. 0,55<sup>m</sup>. La hauteur des lettres 0,08 - 0,10<sup>m</sup>.

La lecture G au commencement et L à la fin de la 1<sup>ère</sup> ligne est sûre. Dans la 2<sup>ème</sup>, après MIL, il manque un L pour LEG(ionis). Dans la 3<sup>ème</sup> OMNIO, complété par le bout, doit être la DOMITIO; la barre de liaison entre I et T, faisant un N, est une faute de lapicide. Dans la 4<sup>ème</sup> ligne T est attesté par une partie de la barre d'en haut, qui s'est conservée. Au commencement de la 5<sup>ème</sup> ligne, dans l'intervalle qui manque, ne peut entrer que le sigle >; de plus, la pierre semble, en se brisant, avoir suivi une des barres du sigle. Enfin, TRHA est une confusion pour THRA.

Le fait important que nous révèle cette inscription est l'existence d'un *centurio cohortis I Thracum* en *Scythia Minor*. La question se pose de savoir si cette cohorte a jamais tenu garnison dans ces parages.

En étudiant l'histoire des troupes auxiliaires, composées de Thraces (d'après Cichorius, dans Pauly-Wissowa, sous *ala* et *cohors* et d'après d'autres sources plus récentes), on en tire les conclusions suivantes:

1) Aucune cohorte thrace n'a jamais été laissée en Thrace ou Moesie après le recrutement; les unités étaient envoyées immédiatement dans des provinces très éloignées, dont la population n'avait rien de commun avec les Thraces, de préférence en Syrie — on y trouve 4 cohortes Thraces —, Pannonie, Germanie ou Bretagne.

2) Lorsqu'on fait venir des cohortes Thraces dans la Moesie supérieure (*coh. I Aug. Thr. eq.*, *coh. I Thr. Syr. eq.* et *coh. VI Thr. eq.*) en vue des guerres contre les Daces, ou qu'on les y établit passagèrement comme troupes d'occupation en Dacie (*coh. I Thr. c. r. eq.*, *coh. I Thr. sagit.* et *coh. VII Thr. eq.*), ces cohortes ne sont plus thraces que de nom, car l'élément constitutifs s'est renouvelé avec le temps par de nouveaux éléments provenant des provinces où elles résidaient.

Ces constatations relatives aux cohortes auxiliaires, sont parfaitement valables aussi pour les *alae Thracum* et, en général, aussi pour les unités auxiliaires, formées par les autres peuplades thraces: les *Dardani* et les *Daci*.

A partir d'Hadrien, lorsque l'extrême étendue de l'empire romain acquit des limites définitives, les anciennes unités de troupes furent complétées et les nouvelles se formèrent surtout par recrutement sur place; cependant les règles mentionnées sont encore respectées.

On voit donc qu'aucune cohorte thrace n'a été trouvée en Moesie inférieure et que d'après les usages de répartition des troupes auxiliaires thraces, il n'est même pas naturel qu'il s'en soit trouvé. De plus, considérant que, pour identifier les localités occupées par les unités de troupes auxiliaires, seuls les diplômes militaires et les inscriptions qui mentionnent directement les unités sont décisifs et non pas une ou deux inscriptions qui mentionnent un soldat ou un centurion, nous pouvons affirmer qu'aucune cohorte thrace n'a tenu garnison en *Moesia inferior*, resp. en *Scythia Minor*. Notre centurion *L. Sextilius Fuscus*, qui est romain comme son nom l'indique, se trouve en Moesie parce qu'il a dû être détaché, avec une mission quelconque.

L'inscription paraît être de la deuxième moitié du II-ème siècle ou bien du commencement du III-ème apr. J. C.